

La prohibició de la quarta falcídia: exigència de manifestació expressa per part del testador

Comentari a la sentència del Tribunal Superior de Justícia de Catalunya núm. 36/2010,
de 23 de setembre

Víctor Esquirol Jiménez

Notari

Abstract

Aquest article tracta de la forma en què el testador ha de prohibir la quarta falcídia en el Dret civil català. El tribunal exigeix que la prohibició es faci amb paraules clares i inequívokes, la qual cosa porta a l'autor a examinar la diferència entre declaracions de voluntat expresses, tàcites, presumptes i hipotètiques, per acabar conclouent que la prohibició de la quarta falcídia no pot adoptar cap de les tres últimes formes, sinó que ha de ser expressa.

Este artículo trata de la forma en que el testador tiene que prohibir la cuarta falcidia en el Derecho civil catalán. El tribunal exige que la prohibición se realice con palabras claras e inequívocas, lo que lleva al autor a examinar la diferencia entre declaraciones de voluntad expresas, tácitas, presuntas e hipotéticas, para acabar concluyendo que la prohibición de la cuarta falcidia no puede adoptar ninguna de las tres últimas formas, sino que tiene que ser expresa.

This article presents the procedure by which a testator could prohibit the mandatory fourth in favor of the testator's heir – named Falcidian Fourth – under the Catalan civil code. Courts require testators to use clear and unambiguous language, which brings the author to examine the differences between different kinds of declarations of will: express, implicit, presumed and hypothetical. The author concludes that the prohibition of the mandatory fourth for the testator's heir – the Falcidian Fourth – must be expressly made.

Títol: La prohibición de la cuarta falcidia: exigencia de manifestación expresa por parte del testador

Title: Prohibition of the Falcidian Fourth: requiring an express declaration from the testator

Paraules clau: Quarta falcídia, prohibició, interpretació, testament, expressa, tàcita, presumpta, hipotètica

Palabras clave: Cuarta falcidia, prohibición, interpretación, testamento, expresa, tácita, presunta, hipotética

Keywords: Falcidian Fourth, prohibition, interpretation, will, express, implied, presumed, hypothetical

Sumari

1. Introducció

2. Arguments de la sentència cassada

3. Arguments de la sentència del TSJC

4. Comentari

4.1. L'admissió de la prohibició tàcita en la detracció de la quarta falcídia

4.2. Conceptes de declaració de voluntat expressa, tàcita i presumpta

4.3. Les normes generals d'interpretació dels testaments

4.4. La forma expressa com a requisit intern de la disposició testamentària

4.5. El cas particular de la quarta falcídia

5. Taula de sentències

6. Bibliografia

1. Introducció

La causant, de veïnatge civil català, va morir el 2006, i havia atorgat pocs mesos abans un testament en el que va fer una sèrie de llegats a favor de la seva parella estable, amb la facultat de prendre possessió d'ells, i va nomenar hereves "en el romanent dels seus béns" a les seves germanes, sense referir-se a la quarta falcídia; el mateix dia de l'atorgament del testament, la causant va estendre de pròpia mà un document privat que qualificava com a "aclaridor" d'aquell i en el que feia constar la seva voluntat de deixar una petita quantitat de diners a les seves germanes hereves. En el moment de l'acceptació d'herència es comprova que en el *relictum* no hi ha més béns que els llegats en el testament. Les hereves van interposar demanda en reclamació de la quarta falcídia, que en primera instància els hi va ser concedida i, en segona instància, denegada. El TSJC els hi reconeix el dret a la quarta falcídia.

2. Arguments de la sentència cassada

La SAP Barcelona, de 30.4.2009, va resoldre que la testadora havia prohibit tàcitament la detracció de la quarta falcídia. Atès que l'art. 274.2 CS (com, actualment, l'art. 427-40.1 CCCat) permet que el testador prohibeixi la detracció de la quarta falcídia i que la doctrina admet que la prohibició pugui ser expressa o tàcita, declara que del contingut del testament es desprèn aquesta voluntat de la testadora. Les disposicions que la revelen, a judici del tribunal, són la facultat del legatari de prendre possessió dels llegats i la institució d'hereu "en el romanent dels béns":

Puesto que de un lado dispuso que los pudiera hacer suyos en el mismo momento de su fallecimiento; y además utilizó en la cláusula siguiente la expresión "y en el remanente de sus bienes", expresión que demuestra que dejó a los herederos aquellos bienes sobrantes de la herencia con exclusión de los legados constituidos a favor del legatario. Esto es, correlacionando y conjugando las cláusulas testamentarias tercera y cuarta podemos concluir que fue voluntad de la testadora siquiera de forma tácita excluir la detracción de la cuarta falcidia; toda vez que, de un lado, legó a su compañero una serie de bienes concretos con la facultad de que el legatario los hiciera suyos por sí mismo en el momento de su fallecimiento; y, de otro, utilizó la expresión "y en el remanente", lo que denotaba que únicamente dejaba a sus hermanos herederos aquellos otros bienes que restaren en la herencia.

També va considerar que el document privat que va redactar la testadora el mateix dia que el testament és aclaridor en relació a la seva voluntat de prohibir la detracció de la quarta falcídia, en particular perquè deixava a les hereves una quantitat de diners molt inferior a la que els hi correspondria per la quarta falcídia.

3. Arguments de la sentència del TSJC

La STSJC de 23.9.2010 (MP: Carlos Ramos Rubio) comença la resolució del recurs de cassació

admetent la possibilitat de la prohibició tàcita de la quarta falcídia. Tot i que el codi justinià exigia la forma expressa i que ni la CDCC ni el CS ni el CCCat preveuen la forma tàcita, en general la doctrina (RIPOLL, BORRELL, ROCA, ALBIOL) s'ha mostrat favorable a l'admissió d'aquesta mena d'interdicció, sempre que en resulti de manera clara o inequívoca la voluntat exclouent del causant.

Ho fonamenta també en què el testador pot establir que alguns llegats no es redueixin (art. 278.2 *in fine* CS), sense necessitat de dir expressament que està limitant la quarta falcídia; en la STS de 22.4.1978, a la que després em referiré; i en l'art. 231 CS, que regula la quarta trebel·liànica, però que considera aplicable per analogia a la quarta falcídia, en base al qual és raonable exigir que sigui feta en el testament mitjançant la utilització pel testador d'expressions de significació concloent i indiscutible, com quan es diu que es lliurin els llegats disposats "sense cap detracció" o "únicament amb la de determinats béns o quantitats" (art. 231.1 CS), o qualsevol altra locució de sentit i claredat anàlegs (vegeu STS, 1^a, 22.4.1978) dirigida inequívocament a excloure o limitar de qualsevol manera les conseqüències, pel que fa a la reducció de tots o de part dels llegats disposats pel testador, pròpies de la quarta de l'hereu (arts. 276 i ss. CS).

Admesa per tant la prohibició tàcita, encara que haurà de ser clara i inequívoca, el tribunal es planteja el valor de la facultat atorgada pel testador al legatari de prendre possessió pel seu compte dels llegats disposats a favor seu. Recull la consideració de què la prohibició legal al legatari de prendre'n possessió obeeix a raons de garantia a favor dels creditors de l'herència, dels legitimaris i dels hereus per a percebre els seus drets (crèdits, llegítimes i quarta falcídia, respectivament), que tenen preferència sobre els del legatari, preferència que no perden pel fet que el testador els privi d'aquesta garantia tot facultant al legatari per a prendre possessió del bé llegat conforme a l'art. 271.4 CS (actualment, art. 427-22.4 CCCat). Per tant, aquesta facultat no incideix en la quarta falcídia, com tampoc l'atribució als hereus del romanent dels béns o l'encàrrec al legatari de les gestions d'enterrament i sufragis piadosos no permet pressuposar en correcta lògica la voluntat de la causant de reduir la institució al mer *nomen heredis*.

4. Comentari

4.1. L'admissió de la prohibició tàcita en la detracció de la quarta falcídia

Els arguments de les dues sentències són coincidents en relació a l'admissió de la interdicció tàcita, per part del testador, de la detracció de la quarta falcídia. La doctrina també ho accepta de manera unànime [entre d'altres, ho admeten ROCA-SASTRE (1994, p. 128), ALBIOL (1994, p. 978), ROCA TRIAS (2009, p. 406) i MIRALLES (2009, p. 878)]. ALBIOL es basa en què l'art. 274 CS (com actualment l'art. 427-40.1 CCCat) no exigeix que la prohibició es faci de manera formal o expressament formulada, i en què l'art. 231.I CS admet que sigui tàcita la prohibició de la quarta trebel·liànica, que té una finalitat anàloga a la quarta falcídia, la qual cosa es veu reforçada pel projecte de Compilació quan, en el seu art. 437, assenyalava que només tindrà dret a la falcídia si el testador no l'ha prohibit en la mateixa forma que el projecte estableix per a la trebel·liànica.

La diferència entre les dues sentències rau en determinar de quina forma es pot interpretar l'existència de la prohibició tàcita. La sentència del TSJC sembla exigir un grau més alt d'expressió de la voluntat del testador. La doctrina sembla apropar-se més al criteri de la STSJC. ALBIOL diu: “[H]an de admitirse como fórmulas de esta prohibición aquellas en las que el testador diga “...que el pago de los legados ha de hacerse sin detracción alguna (...) [o] únicamente con determinados bienes (...) [o] que quiere que el legatario haga suyo el legado libremente (...) [o] cualquier otra expresión análoga”.

En el mateix sentit, ROCA TRIAS:

“El testador pot fer aquesta prohibició de manera expressa o tàcita. S'entén que l'ha imposat quan utilitza fórmules que permeten deduir la imposició de la prohibició, com per exemple quan diu que el legatari faci seu el llegat lliurement i sense cap limitació (STS, 1ª, 22.4.1978, op. cit.)”.

En aquesta sentència del Tribunal Suprem, el testador havia disposat que una determinada finca fos llegada “libremente y sin limitación alguna”, expressió que va portar al tribunal a excloure-la de la reducció de la quarta falcídia. En altres ocasions, però, els tribunals han apreciat la prohibició amb un grau d'exigència molt menor. És el cas de la SAP Tarragona, de 16.12.1998 (confirmada per la STSJ Catalunya, de 26.7.1999), que va considerar important per a determinar la voluntat tàcita del testador la sistemàtica del testament, ja que primer s'establien els llegats i després “amb caràcter residual” la institució d'hereu; o el de la SAP Barcelona, de 21.1.1998, que també va declarar feta tàcitament la prohibició perquè el testador havia fet la distribució dels béns de l'herència, havia prohibit tota intervenció judicial en la seva herència i havia nomenat un marmessor.

A diferència de les dues sentències esmentades, la que comentem exigeix molt més: que el testador utilitzi expressions inequívokes i de significació concloent i indiscutible. Ara bé, aquesta exigència planteja un problema: amb aquest criteri, la diferència entre la prohibició expressa i la tàcita es mínima, gairebé inexistent, ja que si el testador ordena que no es faci cap detracció o que el llegat es lliuri de forma íntegra, no cal fer cap deducció per resoldre que està prohibint la detracció de la quarta falcídia. L'única diferència és que no utilitza literalment la paraula “prohibició”, però declaració expressa no implica l'ús de fórmules sacramentals. Fóra bo, abans de continuar endavant, aclarir què hem d'entendre per exprés, tàcit o presumpte.

4.2. Conceptes de declaració de voluntat expressa, tàcita i presumpta

Seguint a ALBALADEJO (1977, p. 170), des d'un punt de vista objectiu, declaració expressa és la realitzada amb mitjans que per la seva naturalesa estan destinats a exterioritzar la voluntat (per exemple, per a acceptar una herència, l'acceptació feta en escriptura pública); i tàcita, la que consisteix en un comportament que per la seva naturalesa no és un mitjà destinat a exterioritzar aquella voluntat però la deixa entreveure (en l'exemple anterior, vendre l'hereu el seu dret hereditari). Des d'un punt de vista subjectiu, declaració expressa és la realitzada pel subjecte amb

la finalitat d'exterioritzar la voluntat que declara (per exemple, A declara que li presta diners a B); i tàcita, la que revela una voluntat a l'exteriorització de la qual no anava encaminada la declaració (en l'exemple anterior, A demana un préstec a B, i aquest li contesta declarant que li ingressi una quantitat en concepte d'interessos, la qual cosa revela la seva voluntat de prestar).

En la pràctica, però, aquesta diferenciació té poca utilitat ja que, d'una banda, com reconeix el propi ALBALADEJO, el legislador no és tan rigorós i utilitza el terme "expressa" com el contrari de "presumpta", o com a equivalent a "efectiu" o "real", o com "explícit"; d'una altra banda, perquè també acostuma a confondre's la declaració de voluntat tàcita amb la presumpta (segons aquest autor, la presumpta és la que infereix la llei). Per exemple, l'art. 425-3.2 CCCat estableix que les substitucions pupil·lar, exemplar, fideïcomissària i preventiva de residu contenen sempre la vulgar tàcita, mentre que l'art. 426-8 parla de substitució vulgar implícita; en realitat, seguint el criteri d'ALBALADEJO, estem davant d'una substitució vulgar presumpta.

Potser és més pràctic a l'hora d'esbrinar quan estem davant d'una declaració expressa, tàcita o presumpta, el criteri de VALLET (1984, p. 731). Diu aquest autor que, en llatí, *expressus* significava una declaració clara però no formal, i en castellà *expreso* significa clar, patent, però sense exigir l'ús de cap paraula sacramental. Per a VALLET, exprés no és el contrari de tàcit sinó de presumpte o conjectural; i tàcit no s'oposa a exprés sinó a formalment expressat o literalment dit. En realitat, però, crec que els tres termes s'oposen entre ells.

Un criteri sincrètic en relació als esmentats de VALLET i ALBALADEJO, encara que sigui per a establir un criteri aproximat als efectes d'aquest treball, podria ser el següent: voluntat expressa és la que resulta clarament d'una declaració o d'un comportament que el seu autor realitza amb aquesta finalitat i pels mitjans destinats a exterioritzar la voluntat; voluntat tàcita és la que resulta també clarament d'una declaració o d'un comportament que el seu autor realitza amb una altra finalitat o per un mitjà no destinat a exterioritzar la voluntat; i voluntat presumpta és la que no resulta clarament de la declaració o comportament del seu autor, però que és inferida per la llei o per l'intendent per entendre que és la conseqüència més adequada a la seva conducta.

Naturalment, en matèria testamentària, i donat el caràcter formal de les disposicions testamentàries, no es pot tenir en compte la voluntat no recollida amb els requisits formals que estableix la llei. Aquest fet, unit a la intervenció del notari en la majoria de testaments, redueix notablement el nombre de interpretacions que infereixen una voluntat tàcita en el testament. Malgrat la dificultat del tema, gosaré a posar uns exemples. Si el testador diu: "Institueixo hereus els meus fills", sense especificar res més, està fent una declaració expressa d'institució d'hereu i presumpta de crida per parts iguals, presumpció establerta per l'art. 423-6.1. Si diu "Ordeno que a la meua mort els meus fills paguin els meus deutes i facin seu el romanent" (fórmula més pròpia d'un testament hològraf que d'un testament davant de notari), possiblement està fent una declaració tàcita d'institució d'hereu.

De fet, el CCCat fa poques referències a les disposicions testamentàries fetes en forma tàcita, i no ho fa en el sentit que li he donat. Així, l'art. 425-3.1 ("La substitució vulgar pot ser expressa o tàcita") i l'art. 426-13 ("1. El fideïcomís es pot establir expressa o tàcitament. 2. Perquè s'entengui que el compromís

s'imposa tàcitament cal que la voluntat d'ordenar-lo s'infereixi clarament del contingut de la disposició"). Comparant els dos preceptes sembla que es vol dir: d'una banda, que les esmentades disposicions no s'han de fer formalment o literalment, és a dir, emprant les paraules "substitució vulgar" i "fideïcomís", aclariment que és innecessari a la vista de les normes generals d'interpretació; i, de l'altra, que el fideïcomís no es pot establir de forma presumpta, a diferència de la substitució vulgar respecte de la qual el propi art. 425-3.2 en preveu formes legalment presumptes (que són les que hem de considerar com a "tàcites"). En canvi, fora de l'àmbit de les declaracions de voluntat que formen part del contingut del testament, les manifestacions de voluntat tàcites es veuen amb tota nitidesa, com en el cas de la revocació tàcita del testament mitjançant l'atorgament d'un altre posterior (art. 422-9.2, encara que no utilitza la paraula "tàcita", però així es dedueix del número 1 del mateix article) o en el cas de l'acceptació tàcita de l'herència (art. 461-5). En aquests supòsits s'observa clarament que l'autor de la manifestació de voluntat tàcita la realitza mitjançant un comportament que, per a ell, té una altra finalitat o per un mitjà que per la seva naturalesa no està destinat a expressar aquesta voluntat.

Per consegüent, si s'accepta l'anterior terminologia, encara que sigui de manera aproximada, resulta que la doctrina i el Tribunal Superior de Justícia estan exclouent no només la prohibició presumpta de la quarta falcídia sinó també la tàcita, ja que exigeixen que la prohibició sigui expressa, és a dir, que resulti clarament del text de la disposició testamentària que aquesta és la voluntat del testador. El per què d'aquesta exigència potser en resultarà de les normes d'interpretació dels testaments.

4.3. Les normes generals d'interpretació dels testaments

A primera vista, la distància entre l'exigència d'expressions inequívokes i la norma de l'art. 421-6.1 CCCat, que regula amb caràcter general la interpretació de les disposicions testamentàries, és gran. Aquest precepte no parla d'expressions inequívokes, sinó d'atenir-se plenament a (i, per tant, cercar prèviament) la veritable voluntat del testador, sense haver-se de subjectar necessàriament al significat literal de les paraules emprades. Per tant, el legislador és conscient de què la voluntat del testador no sempre quedarà determinada en el testament de forma inequívoca, que fins i tot hi haurà vegades que volent dir una cosa en dirà una altra de diferent, que hi haurà circumstàncies o qüestions que el testador difícilment podrà preveure. Com diu GÓMEZ POMAR (2009, p. 163), el testament complet, entès com l'expressió perfecta de la voluntat dispositiva del testador, és una quimera, per la qual cosa no només s'ha d'interpretar sinó també s'han d'integrar les llacunes inadvertides i indesitjades pel testador, reconstruint d'aquesta forma la voluntat hipotètica del testador. Segons aquest autor, la jurisprudència alemanya exigeix que el resultat dispositiu de la integració del testament trobi algun suport textual, encara que sigui parcial, incomplet, imperfecte o recòndit, en el propi testament. Però GÓMEZ POMAR fins i tot critica la necessitat de què la voluntat integrada del testador hagi de tenir suport textual en el testament:

"Des del meu punt de vista, l'exigència general i indiscriminada de què tot producte de la tasca integradora hagi de tenir un suport o una expressió, encara que remota, en el tenor del testament, no troba una base ferma en el dret català (o espanyol, d'altra banda) (...) Si, posem per cas, el producte de la integració és que una disposició realment existent no es correspon, donat el canvi de circumstàncies, amb la voluntat hipotètica raonablement contrastada del testador, aquest resultat negatiu no pot quedar subjecte, per a la seva admissió, a l'existència d'un suport textual en el document testamentari".

Altres autors, com VAQUER (2008, p. 108), BADOSA o SALVADOR (citats pel primer), en canvi, consideren que el caràcter formal del testament obliga a què la integració tingui una base en el testament. VAQUER diu: “Lo que se construye con la integración del testamento es la voluntad hipotética del causante, a saber: cómo habría testado, en atención al fin declarado, de conocer que las circunstancias fácticas en la realidad serían otras distintas de las que él había contemplado (...) Esta voluntad del testador, no por hipotética, es menos testamentaria. Igual como sucede con la interpretación, el resultado de la integración ha de ser reconducible al testamento (...) Para descubrir esa verdadera voluntad, el intérprete no conoce limitación de medios interpretativos, pero el resultado que alcance debe poder reconducirse a la declaración emitida, debe tener encaje y anclaje en la expresión realizada de su voluntad por el testador”.

En ocasions és la pròpia llei la que integra la voluntat del testador. El cas típic és el de l'art. 422-13 CCCat, relatiu a l'ineficàcia sobrevinguda de la disposició testamentària en cas de crisi matrimonial o de convivència.

És interessant fer en aquest punt una referència a la recent RDGDEJ de 17 de setembre de 2010, que contempla el cas següent. El testador, mort el 2010, havia instituït hereva la seva dona, a qui substituïa vulgarment pels néts del testador i pels néts de la seva dona, que no eren néts comuns ja que eren fills de les seves respectives relacions anteriors. Després d'atorgar el testament es va divorciar de la seva dona i va morir un any més tard, però no va a modificar el testament. La DGDEJ resol la ineficàcia de la disposició a favor de la exdona, però aplica la substitució vulgar a favor dels néts del testador i dels néts de la exdona!, en base a què l'art. 422-13.1 CCCat parla només de la ineficàcia de les disposicions a favor del cònjuge i no de les fetes a favor dels parents. Crec que la solució de la DGDEJ és desafortunada i que, en aquest cas, més que la integració del testament, s'hauria d'aplicar l'analogia, ja que l'art. 431-17.2 CCCat, pel mateix cas però en seu de pactes successoris, declara també la ineficàcia de les disposicions fetes a favor dels parents del cònjuge.

També es podria considerar com un cas d'integració legal el supòsit de la preterició errònia. Fora d'aquests casos previstos per la llei, crec que serà difícil que els tribunals acceptin altres tipus d'integració que no tinguin base en el text del testament o de la disposició testamentària. De tota manera, el que m'interessa remarcar aquí és que la integració cerca la voluntat hipotètica del testador, és a dir, la que se suposa que tindria si no haguessin succeït els fets que no va preveure en fer el testament. Si afegim aquesta voluntat hipotètica a les ja esmentades en l'epígraf anterior, podem construir una graduació d'intensitats en l'expressió de la voluntat del testador, a saber, en ordre decreixent: a) voluntat expressa; b) voluntat tàcita; c) voluntat presumpta; d) voluntat hipotètica amb base testamentària; e) voluntat hipotètica amb base legal.

Arribats en aquest punt, ens hem de preguntar si hi ha casos en què, per a ser eficaç, una declaració de voluntat testamentària ha d'assolir un grau d'expressió determinat i, en particular, per què el TSJC exigeix que la prohibició de la quarta falcídia hagi de ser expressa.

4.4. La forma expressa com a requisit intern de la disposició testamentària

Repasant l'articulat del CCCat que regula les disposicions testamentàries observem que, per a

determinades declaracions, el Codi exigeix una constància expressa. Sense ànim de fer un estudi exhaustiu que ultrapassaria l'objectiu d'aquest treball, en podem destacar les següents:

- a) Art. 422-9.3: "Si el testador ordena de forma *expressa* en el testament que l'anterior subsisteixi total o parcialment, aquest manté l'eficàcia en tot el que l'atorgat posteriorment no revoqui, o en les parts a què no s'oposi o que no contradigui".
- b) Art. 426-53.2, en matèria de facultats del fiduciari: "La facultat de disposar a títol gratuït, que s'ha d'establir de manera *expressa*, s'entén que s'atribueix a fer-ho només per actes entre vius (...)".
- c) Art. 431-14.1: "Els atorgants d'un pacte successori poden revocar unilateralment el pacte o, si escau, les disposicions que conté: a) Per les causes pactades expressament". Per tant, si no s'ha pactat expressament alguna causa de revocació unilateral, no es podrà revocar si no és de mutu acord o per les altres causes que indica el precepte.
- d) Art. 432-5: "Les donacions per causa de mort resten sense efecte en els casos següents: a) Si el donant les revoca expressament en escriptura pública, testament o codicil". Encara que tot seguit admet altres supòsits de revocació (per cert, l'alienació, llegat o heretament posteriors serien casos clars de veritable revocació tàcita), fora d'aquests casos ha de ser expressa.
- e) Art. 451-18.1: "El desheretament (...) requereix l'expressió d'una de les causes que tipifica l'article 451-17 i la designació nominal del legitimari desheretat". Tot i que no s'exigeix que la voluntat de desheretar hagi de constar expressament, és evident que els altres dos requisits la fan inevitable.

En canvi, no exigeix la llei que siguin expresses ni la prohibició de la quarta falcídia (art. 427-40.1) ni la prohibició de la quarta trebel·liànica (art. 426-31). De l'examen conjunt dels cinc preceptes que demanen la constància expressa de la voluntat del causant no és difícil deduir un denominador comú: en els arts. 426-53.2 i 431-14.1 CCCat, el fonament de l'exigència de la constància expressa és la concessió d'una facultat contrària a la naturalesa de la institució; a l'art. 422-9.3 CCCat també, ja que evita que l'atorgament d'un testament revoqui la totalitat del testament anterior; a l'art. 432-5 CCCat el fonament seria la privació al donatari dels seus drets; i, a l'art. 451-18.1 CCCat, la privació al legitimari d'un dret legal. Sembla que la manifestació expressa és requisit addicional quan el causant vol expressar la seva voluntat contrària a la naturalesa pròpia d'una institució o que priva a algú d'un dret que li ha atribuït anteriorment o que li correspon legalment. És en aquests supòsits en què la voluntat del causant s'aparta del que el legislador considera que és ordinari o habitual, que el legislador exigeix que la declaració sigui expressa (o clara o inequívoca), i que exclou que per mitjà de la interpretació o integració pugui tenir eficàcia una voluntat presumpta o hipotètica (o fins i tot tàcita en els escassos supòsits en què una declaració formal pugui ser indicativa d'una voluntat tàcita, com hem vist anteriorment).

Aquesta exigència es pot considerar, fins i tot, com un requisit formal addicional. No ens ha d'estranyar l'existència d'aquest nou requisit, ja que el testament és un acte essencialment formal i solemne. Si bé quan habitualment la doctrina proclama aquestes característiques s'acostuma a fer en relació a les seves formalitats externes, potser més importants que aquestes són, especialment en el dret català, les formalitats internes tals com *l'animus testandi* i la institució d'hereu. No hem d'oblidar que les formalitats externes del testament no són tan grans com en d'altres negocis jurídics, com per exemple la donació, on l'escriptura pública és un requisit *ad solemnitatem*; el testament, en canvi, recorrent a un conegut símil, es pot formalitzar en un tovalló de paper d'un bar. Per contra, un testament sense *animus testandi* no es pot considerar testament i, sense institució d'hereu, fora dels casos legalment exceptuats, és nul. És factible, per tant, que la declaració de voluntat que privi a determinades persones d'algun dret o que sigui contrària a la naturalesa pròpia d'una institució hagi de reunir uns requisits de claredat que no siguin exigibles per d'altres declaracions.

4.5. El cas particular de la quarta falcídia

La quarta falcídia (així com la quarta trebel·liànica) té alguna cosa de semblant a la llegítima. Sota la denominació actual alternativa de "quota hereditària mínima", també és un dret conferit per la llei a determinada o determinades persones. Es diferencia en què l'àmbit de llibertat del testador és més gran que en matèria de llegítima, ja que pot excloure aquell dret sense necessitat de cap justificació. Però si no manifesta el contrari, l'hereu té dret a aquesta quota hereditària mínima, de manera que, com hem vist a l'epígraf anterior, no pot ser privat d'aquest dret de forma tàcita, presumpta o hipotètica, sinó de forma clara i inequívoca, és a dir, de forma expressa.

D'altra banda, a la institució de la quarta falcídia es pot considerar que hi ha una presumpció legal. Tot i que, segons els antecedents històrics de la figura, la seva finalitat era incentivar l'acceptació per part de l'hereu poc afavorit per les disposicions testamentàries, per tal d'evitar que la seva repudiació comportés la pèrdua d'eficàcia dels llegats, en dret català aquest fonament ha desaparegut ja que els llegats subsisteixen a càrrec dels hereus *ab intestato* (VAQUER i DEL POZO I BOSCH, 2009, p. 256). Aquesta circumstància, unida a la discrecionalitat de la quarta falcídia per part del causant, dóna a aquesta figura un caire de presumpció legal: el legislador presumeix que la voluntat del testador va més enllà d'atribuir a l'hereu el simple *nomen heredis*, com insinua la sentència comentada. Per consegüent, té sentit que aquesta presumpció legal no es pugui desfer amb una altra presumpció, sinó que es requereixi una manifestació expressa del causant.

El TSJC té raó, per tant, al meu parer, en aquesta sentència de 23 de setembre de 2010, en declarar el dret de les hereves a percebre la quarta falcídia i en cassar la sentència de l'Audiència que les privava d'aquest dret en base a la voluntat presumpta de la testadora, interpretació d'altra banda poc fonamentada. En efecte, ni la manifestació en el document privat (memòria testamentària o codicil hològraf) de què les hi volia deixar una petita quantitat de diners (ja que aquest cas qualsevol assignació a favor dels hereus els privaria de la quarta falcídia), ni la facultat dels legataris per a prendre possessió dels béns llegats (que no significa que els facin seus, com diu la sentència cassada), ni l'expressió "hereves en el romanent" (que es fa constar habitualment en els testaments quan es fan llegats per no posar hereu universal i que sembli contradictori amb

l'ordenació dels llegats, –per cert, incorrectament, ja que el més adient és parlar d'hereu i prou-, té prou fonament ni empara legal per excloure el dret de les hereves a la quarta falcídia, la prohibició de la qual creiem que només pot ser expressa.

5. Taula de sentències

Tribunal Suprem

<i>Tribunal, Sala i data</i>	<i>Ref.</i>	<i>Magistrat Ponent</i>
STS, 1ª, 22.4.1978	RJ 1978\1364	Antonio Fernández Rodríguez

Tribunals Superiors de Justícia

<i>Lloc i Data</i>	<i>Ref.</i>	<i>Magistrat Ponent</i>
Catalunya, Sala Civil i Penal, 23.9.2010	--	Carlos Ramos Rubio
Catalunya, Sala Civil i Penal, 26.7.1999	RJ 2000\8032	Ponç Feliu Llansa

Audiències Provincials

<i>Tribunal i data</i>	<i>Ref.</i>	<i>Magistrat Ponent</i>
SAP Barcelona, 30.4.2009	JUR 2010\120245	Mª Asunción Claret Castany
SAP Barcelona, 21.1.1998	EDJ 1998/4521	Inmaculada Zapata Camacho

6. Bibliografia

Manuel ALBALADEJO GARCÍA (1977), *Derecho civil*, T. I, Vol. 1, Bosch, Barcelona.

Pedro ALBIOL MARÉS (1994), “Comentarios a los arts. 252-283 CS”, a Lluís JOU I MIRABENT (Coord.), *Comentarios al Código de Sucesiones de Cataluña, Ley 40/1991, de 30 de diciembre*, T. II, Bosch, Barcelona, pp. 892-990.

Fernando GÓMEZ POMAR (2009), “Comentari a l'art. 421-6 del CCCat”, a Joan EGEA I FERNÁNDEZ i Josep FERRER RIBA (Dirs.), *Comentaris al llibre quart del Codi civil de Catalunya, relatiu a les*

successions, T. I, Atelier, Barcelona, pp. 161-172.

Isabel MIRALLES GONZÁLEZ (2009), “Comentaris als arts. 427-37 a 427-45 del CCCat”, a Joan EGEA I FERNÁNDEZ i Josep FERRER RIBA (Dirs), *Comentaris al llibre quart del Codi civil de Catalunya, relatiu a les successions*, T. I, Atelier, Barcelona, pp. 868-890.

Lluís ROCA-SASTRE MUNCUNILL (1994), *Derecho de sucesiones*, T. III, Bosch, Barcelona.

Encarna ROCA TRIAS (2009), *Institucions del Dret Civil de Catalunya*, T.III, 7^a ed., Tirant lo blanch, València.

Juan Berchmans VALLET DE GOYTISOLO (1984), “La voluntad del causante ley de la sucesión”, en VV. AA., *Libro homenaje al profesor José Beltrán de Heredia Castaño*, Universidad de Salamanca, Salamanca, pp. 728 i ss.

Antoni VAQUER ALOY (2008), *La interpretación del testamento*, Reus, Madrid.

Antoni VAQUER ALOY, Pedro DEL POZO CARRASCOSA i Esteve BOSCH CAPDEVILA (2009), *Derecho civil de Cataluña, Derecho de Sucesiones*, Marcial Pons, Madrid.